

A Scolari család és néhány jelentős firenzei textil- és ötvösműhely kapcsolata a Zsigmond-korban*

PRAJDA KATALIN

A tanulmány a Zsigmond király udvarában jelentős befolyást szerzett firenzei származású báró, Ozorai Pipó és családja, a Scolarik szerepét vizsgálja a Magyar Királyság és a Firenzei Köztársaság közötti gazdasági és kulturális kapcsolatok néhány aspektusából, a nemesfém kereskedelemmel és a nemesfém felhasználásával készült tárgyak forgalmával kapcsolatban. A család tagjai részt vettek a Magyar Királyságban bányászott nemesfémek kereskedelmében az Itáliai-félszigeten, valamint szoros üzleti kapcsolatokat tartottak fenn jelentős selyemszöveteket előállító firenzei társaságokkal és ötvösműhelyekkel. Egyes esetekben az általuk megrendelt munkákról fennmaradtak leírások, s néhány tárgyi emlék is kapcsolatba hozható tevékenységükkel. Nekik köszönhetően nemesfém szálakkal szőtt selyemtexilek, valamint arany és ezüst ötvöstárgyak juthattak el Firenzéből a Magyar Királyságba, amelyek a helyi tárgykultúrára is jelentős hatással lehettek.

Ozorai Pipó, Firenze,
nemesfém, ötvös, selyem

* A tanulmány a Pécsi Tudományegyetemen 2009-ben *Egyház és művészet* címmel megrendezett konferencián elhangzott előadás írott változata. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani az Obeliscus folyóirat névtelen szakértőjének kritikai észrevételeiért.

Feld István régész a középkori import tárgyak és a távolsági kereskedelem összefüggéseivel foglalkozó tanulmányában hívta fel a figyelmet arra, hogy a gyér forrásadottságokból adódóan kevés olyan tudományos munka születik, amely a tárgyi és az írásos emlékeket együttesen vizsgál-
ná.¹ Így a napjainkban publikált történeti kutatások csak elenyésző mértékben foglalkoznak az egyes középkori etnikai csoportokhoz köthető tárgyak kereskedelmének témájával és azok tágabb gazdaság- és művészettörténeti összefüggéseivel. A magyarországi ötvösművészeti emlékek technikai vizsgálata során felvetődött a szoros itáliai kapcsolatok szerepe azok közvetítésében, meghonosításában.

¹ Feld István, „Importtárgyak mint a középkori Magyarország gazdaságtörténeti forrásai”, in *Gazdaság és gazdaságtörténet a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*, ed. Kubinyi András, Laszlovszky József, Szabó Péter (Budapest: Martin Opitz, 2008), 297-300.

A Zsigmond-korban újdonságnak számító sodronyzománc technika megjelenéséről többek között a 2006-ban publikált *Sigismundus Rex et Imperator* című kötetben olvashatunk Kiss Etele művészettörténész tollából, aki szerint a „sodronyzománc korai, 15. század eleji magyar megjelenését a szoros magyar–olasz kapcsolatok (egyetemjárás, olasz főpapok, illetve Filippo Spano működése), különösen pedig a Velencével az 1410-es években folytatott háború révén Zsigmond friuli tartózkodásai magyarázhatják, amikor a sodronyzománc a legfrissebb újdonság lehetett a kisművészetekben.”² Annak ellenére, hogy ez az elképzelés, technikai-ikonográfiai vizsgálatokra alapozva már széles körben elterjedt a korszakot kutató művészettörténészek között, a kérdés történeti háttere mindezidáig feltáratlan maradt.³ Jelen tanulmány korabeli firenzei levéltári forrásokra támaszkodva vizsgálja egyrészt a firenzei kereskedők szerepét a nemesfém kereskedelemben, másrészt összefüggéseket keres a Firenzében működő ötvösműhelyek, selyemmanufaktúrák és a Magyar Királyságban dolgozó kereskedők között. Az írott dokumentumok híradásai néhány esetben tárgyi emlékekkel is párhuzamba állíthatók.

² Kiss Etele, „A sodronyzománc kezdetei” in *Sigismundus rex et imperator: Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Kiállítási katalógus*, ed. Takács Imre (Mainz: Zabern, 2006), 280.

³ Mihalik Sándor már az 1930-as években felvetette a technika észak-itáliai eredetét, amelyre nézve azonban semmilyen írásos forrás nem állt rendelkezésre. Beke László, „Sodronyzománcos emlékek”, in *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*, ed. Marosi Ernő (Budapest: Akadémiai, 1987), I. 643. A korszak ötvösségével kapcsolatban ld. Evelin Wetter, *Objekt, Überlieferung und Narrativ: Spätmittelalterliche Goldschmiedekunst im historischen Königreich Ungarn* (Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2011) (Studia Jagellonica Lipsiensia, 8)

A kutatás kiindulópontját az a Balogh Jolán által először említett firenzei levéltári forrás szolgáltatta, amely Ozorai Pipó fivére, Matteo di Stefano Scolari ma is álló firenzei palotájának nemesfém tárgyairól készült inventáriumát tartalmazza.⁴ A kutatás sem az inventáriumot, sem pedig annak tágabb történeti összefüggéseit részleteiben nem vizsgálta, annak ellenére, hogy értékes támpontot nyújthatnak a Magyar Királyságból kiinduló nemesfém nyersanyag export és a Firenzében ebben az időben új lendületet kapó ötvösség összekapcsolásához.

⁴ A Balogh Jolán által hivatkozasként megnevezett jelzet minden bizonnyal egy korábbi katalogizálás eredménye volt. Balogh Jolán, „Andrea Scolari váradi püspök mecénási tevékenysége”, *Archaeologiai Értesítő* (1923–26), 180-181.

Régóta ismert már a kutatás számára, hogy a firenzei kereskedőknek fontos szerep jutott a Zsigmond-korban a Magyar Királyságban bányászott nemesfémek, így az arany, az ezüst, valamint a réz Itáliába történő

5 Teke Zsuzsa, „Firenzei üzletemberek Magyarországon 1373–1403”, *Történelmi Szemle* (1995) no. 2, 129–150.

szállításában és értékesítésében.⁵ Ugyanakkor az ehhez a jelenséghez köthető kereskedelmi csatornák részletes bemutatása még váratott magára. Nagyon valószínű, hogy a 15. század első három évtizedében a Scolari család tagjai – Pipó, Matteo és Andrea – juthattak a legnagyobb nyereséghez a firenzeiek között a nemesfém kereskedelemben. 1399-ben Ozorai Pipót és testvérét, Matteót,

6 Martin Štefánik, „Die Anfänge der slowakischen Bergstädte: Das Beispiel Neuhohl” in *Stadt und Bergbau*, ed. K. H. Kaufhold, P. Johaneck (Köln, Weimar, Wien: Veröffentlichungen des Instituts für vergleichende Städtegeschichte in Münster, 2004), 295–312.

már a körmöcbányai kamara élén találjuk.⁶ Ezt követően az 1410-es években megbízható emberük, az ugyancsak firenzei Onofrio di Bardo Bardi került ugyanerre a posztra, akit a firenzei követ, Rinaldo di Maso degli Albizzi Pipó faktorának nevez.⁷ A közeli rokon, Andrea Scolari 1410-es évek végére és az 1420-as évek elejére tehető levelezése számos információval szolgál arról, hogyan közvetítette Giovanni di Niccolò Falcucci, firenzei bróker a Scolari áruit az Itáliai-félsziget piacaira. A levelek tanúsága szerint a feldolgozásra váró nyers arany és ezüst szállítása rendszeres lehetett Várad, Szeben és Velence között, s az erdélyi nemesfémek valószínűleg még Arezzóba is eljuthattak.

7 *Zsigmond-kori oklevéltár (1387–1420)*, ed. Mályusz Elemér, Borsa Iván (Budapest: Arcanum, 1951–2001), I–VII, 47. *Commissioni di Rinaldo degli Albizzi per il Comune di Firenze dal 1399 al 1433*, ed. Cesare Guasti (Firenze: Cellini Tipografia, 1867–1873), II, 579.

A levelek továbbá arról is tudósítanak, hogy nemcsak a püspök értékesítette ily módon rendszeresen a birtokába került nemesfém-készleteket, hanem maga Ozorai Pipó, továbbá megbízható firenzei kereskedőtársai és adminisztrátorai: a firenzei Bardo Bardi és Rinaldo di Deo Rinaldeschi is.⁸

8 Archivio di Stato di Firenze (továbbiakban: ASF) Corporazioni Religiose Soppresses (továbbiakban: Corp. Rel. Sopp.) 78. 326. fol. 328r.

A FIRENZEI SELYEMSZÖVET GYÁRTÁS

Ebben az időszakban a legfejlettebb kereskedelmi- és bankrendszerrel rendelkező Firenze szűkölködött a pénzverésben elengedhetetlen fémekben. De nem ez volt az egyetlen ágazat, amely nagy mennyiségű nyers aranyat és ezüstöt használt fel; a luxusigényeket kielégítő kézműves műhelyek is nagyban támaszkodtak ezek behozatalára. Ekkor terjed el egy új divat a viseletkultúrában, amelynek eredményeként a firenzei selyemfeldolgozó műhelyek arany- és ezüstszálakat kezdtek el alkalmazni

9 „Richordo che nel 1420 si cominciò in Firenze a far filare l'oro, e battere le foglie da filare oro, et fu l'Arte di Por Santa Maria, cioè tre mercanti di essa a loro spese e sotto il nome dell'arte; che fu Tommaso Borghini, Giorgio di Niccolò di Dante e Giuliano di Francesco di ser Gino.” Bruno Dini, *Manifattura, commercio e banca nella Firenze medievale* (Fiesole: Nardini, 2001), 47.

a textíliák díszítésében. Erről a selyemkereskedők és sok más szövetkereskedelemben érdekeltet tömörítő cég, a Por Santa Maria szabályzata a következőképp számol be: „1420-ban elkezdtek Firenzében szálakat készíteni aranyból és lapokat verni az aranyszálak készítéséhez a Por Santa Maria cég kereskedői, a cég neve alatt, saját költségükön, akik a következők voltak: Tommaso Borghini, Giorgio di Niccolò di Dante és Giuliano di Francesco di ser Gino Ginori.”⁹

A céhkönyvben szereplő Tommaso di Domenico Borghini Matteo Scolari üzlettársa volt a közösen működtetett, textíliák szállítására szakosodott társaságban. A két család szoros kereskedelmi együttműködése legalább két generáción keresztül végigkísérte a Scolari magyar királyságban való működését. Valószínű, hogy ez a társaság megegyezett azzal, amely Tommaso neve alatt működve, selyemszövetek gyártására specializálódott.¹⁰ Ennek adószáma között találjuk Matteo Scolari örökösét és Filippo Frescobaldit is, aki egy 1427-es irat szerint a mûhely által előállított szöveteket szállította a Magyar Királyságba, értékesítés céljából.¹¹

Számos forrás tudósít arról, hogy a társaság által gyártott drága kelmékhez hasonlatosak mindennapos használatban voltak a Scolari család tagjai körében, s természetesen ily módon ezek a Magyar Királyságban is megjelenhettek. Giovanni di Rinieri Scolari, Andrea váradi püspök egyik unokaöccse, egy 1429-es levelében részletesen leírja azokat a felöltőket, amelyeket testvérének, Filippónak küldött Velencéből Firenzébe. Ezek mindegyike a legjobb minőségű, úgynevezett damaszkuszi selyemszövetből készült.¹² Egy firenzei selyemre szakosodott társaság üzleti könyvei szerint Filippo és korábban nagybátyja, Matteo Scolari többször vásárolt a társaságtól selyemszöveteket, többek között aranyszállal szőtt darabokat is. Egyik alkalommal a számlában megemlíti azt is, hogy Filippo nem személyesen vette át az árut, hanem két megbízottja által, egyikük egy Gherardino nevezetű ötvös volt.¹³ Évekkel korábban Matteo Scolari egyik megbízottja öltözékekre való selyemszöveteket vásárolt alkalmazója és felesége részére. Piera asszony bársonyszövetet kapott, amelyből egy fűzőt és egy pár ruhaujjat készítettek számára.¹⁴ Az itt vásárolt termékek másik részét egy Maso di Corselle nevű nyeregkészítőhöz szállították, aki pedig Matteo lovainak szerszámaikat díszítette velük.¹⁵

Nem csupán öltözködésre szánt szövetek kerülhettek Firenzéből a Magyar Királyságba, hanem például temetéseken használatos kellékek vagy a liturgia során használatos textíliák is. Így 1426-ban Simone és Tommaso di Lapo Corsi, Tommaso di Francesco Davizi, Lodovico di ser Viviano Viviani és Tommaso di Piero Melanesi selyemre szakosodott társasága zászlókat és

¹⁰ A Scolari és Borghini család kapcsolatára vonatkozóan ld. Prajda Katalin, „Levelező üzletemberek: Firenzeiek a Zsigmond korban”, *Századok* (2010), no. 2, 301-334.

¹¹ „Tomaso Borghini mandò in Ungheria drappi in sino di marzo 1425 e mando chon essi Gianozzo Chavalchanti e Filippo Frescobaldi e mandogli insieme e in compagnia chon messer Matteo Scholari...” Archivio di Stato di Firenze (továbbiakban: ASF) Corp. Rel. Sopp. 78. 321. fol. 98r. Matteo Scolari és Filippo Frescobaldi adósságára vonatkozóan ld. Tommaso Borghini adóbevallását: ASF Catasto 29. fol. 665v, 666r.

¹² „...mantela mandasti a chiedere cioè uno damaschino celestro foderato...uno damaschino nero foderato...l'altro damaschino di grana foderato...” ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 348r.

¹³ „...Filippo Scholari deve dare a di primo di febbraio (1428/29) per due setta chon oro, una verde di bruna e una paghonaza...levo Gherardino orafo e Graselino sensale...” Archivio dell'Ospedale degli Innocenti (továbbiakban: AOI), Estranei 187. fol. 120r.; Messzemenő következtetését levonni egy keresztnévből és egy foglalkozásból nem lehet, mégis érdemes megjegyezni, hogy az Arte Por Santa Maria ebből a korszakból fennmaradt tagsági listájából csupán egyetlen személy teljesíti mind a két felsorolt feltételt: egy bizonyos Gherardino di Gherardo di Michele ötvös, aki 1428-ban vált a céh tagjává, mint a San Lorenzo parókiához tartozó lakos. ASF Arte di Por Santa Maria o della Seta 7. fol. 80v.

¹⁴ Matteo Scolari Bartolomeo, Giusto, Giulio di Vieri Vecchiotti és Francesco di Niccolé Buti, valamint Matteo di Niccolò de Ceperello társaságtól vásárolt Firenzében. AOI Estranei 188. fol. 22v. Felesége ruházatára vonatkozóan ld. AOI Estranei 188. fol. 35r.

¹⁵ „...per forniture d'un chavallo...” AOI Estranei 188. fol. 32v.

16 Prajda Katalin, „Andrea Scolari váradi püspök (1409-1426) és firenzeiek a Zsigmond-kori Erdélyben”, in *Táguló horizont: Tanulmányok a fiatal művészettörténészek marosvásárhelyi konferenciájának előadásából*, ed. Kovács Zsolt, Orbán János (Marosvásárhely, Kolozsvár: Maros Megyei Múzeum, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 2013), 28.

17 A temetésre szállított szövetekkel kapcsolatban ld. Vieri örökösének adóbevallását: „E più debba avere la redità di Vieri dall'erede di messer Filippo Scholari circha a fiorni per panno vendemo per lo mortorio di messer Matteo Scholari l'anno 1425...” ASF Catasto 479. fol. 172r. Vieri di Vieri Guadagni fia házassága révén közeli rokonságban állt a Scolariakkal. Katalin Prajda, „Unions of Interest: Florentine Marriage Ties and Business Networks in the Kingdom of Hungary during the Reign of Sigismund of Luxemburg”, in *Marriage in Premodern Europe: Italy and Beyond*, ed. Jacqueline Murray (Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2012), 11.

18 Sergio Tognetti, „I drappi di seta” in *Il Rinascimento italiano e l'Europa. IV. Commercio e cultura mercantile*, ed. Franco Franceschi, Richard A. Goldthwaite, Reinhold C. Mueller (Treviso: Fondazione Cassamarca, 2007), 159.

19 A Scolari és az Infangati család kapcsolatára vonatkozóan ld. Prajda, „Unions of Interest”, 4. Matteo hagyatékából 640 firenzei aranyforint járt Baldinacciónak, feltehetően az említett közös üzlet kapcsán. ASF Catasto 56. fol. 493r.

20 ASF Catasto 56. fol. 493r.

21 A Dino di Monténak járó tartozásokkal kapcsolatban ld. a Matteo Scolari halála után készített elszámolásokat: ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fols. 260r, 316r. Kétszer szerepel egy másik elszámolásban Giovanni di Bandino neve, akinek egyszer 10, egyszer 7 forint járt. ASF Mediceo Avanti il Principato 150.17. fol. 19r.

más drapériákat szállított Matteo és Andrea Scolari váradi temetésére Ozorai Pipó megbízásából.¹⁶ Továbbá erre az alkalomra kapott felkérést Vieri di Vieri Guadagninak, Matteo Scolari nászurának társasága is, hogy szöveteket szállítson a Magyar Királyságba.¹⁷

FIRENZEI ÖTVÖSÖK

Az imént felsorolt számos közvetett adat mellett közvetlen források, így számlák és levelek nem állnak rendelkezésre arról, hogy a Magyar Királyságban kitermelt nyersarany egyik úticélja a firenzei bottegák lettek volna. Ezt a hipotézist ugyanakkor számos más közvetett forrás erősítheti meg. Ezek közül ki kell emelnünk a Matteo Scolari halála előtt készített, már korábban említett inventáriumot, amely aranyozott ezüst asztalneműket és ékszereket tartalmaz. Az összeírásban csupán egyetlen mester neve olvasható, egy Dino nevű ötvöse, aki egy édességek tárolására alkalmas ládikát készített. Az 1427-es firenzei adóösszeírásban találunk egy Dino di Monte (Montucci, Montino) nevezetű ötvöst, aki a Via Vaccareccia nevű utcában dolgozott, ott, ahol az ötvösműhelyek és a Mercato Nuovo szomszédságában számos selyemkereskedő is üzletet nyitott.¹⁸ Bottegájának egyik szomszédja, Baldinaccio di Catellino Infangati, Matteo Scolari sógora és üzleti partnere volt.¹⁹ Baldinacciót az 1420-as években a Váradon székelő firenzei kolónia tagjai között találjuk. Adóbevallása arról tanúskodik, hogy neki összesen öt műhelye volt az említett utcában, amelyekből négyet kiadott bérbe. Bérelői mindannyian ötvösök voltak: a már említett Dino di Monte, Giovanni di Bandino, Piero di Giovannino és Michele di Sizi.²⁰ Közülük Matteo Scolarinak tartozásai maradtak fenn halála után mind Dino di Monte, mind pedig Giovanni di Bandino ötvösök felé.²¹

Közvetlen források hiányában sem alaptalan feltételeznünk, hogy mivel a Scolari család tagjai kereskedőként megmunkálásra váró nemesfémek exportjával foglalkoztak, s mellette még textilkészítő műhelyt is fenntartottak, valamint szorosan együttműködtek a szomszédságukban lévő ötvösműhelyekkel, így valószínűleg a Magyar Királyságban kitermelt nemesfém-készleteket Firenzében is értékesíthették, sőt feldolgozhatták.

A Scolari és velük rokon Infangati családdal kapcsolatot tartó ötvösök többsége nem csupán egyszerű mesterember volt, hanem sokkal inkább

kis- és nagyvállalkozó, akik más mestereket is foglalkoztattak műhelyükben, s nemcsak a selyemkereskedelemben érdekelt társaságoknak készítettek arany- és ezüst szálakat, hanem sok esetben saját bottegájukban folyt a munka a selyemszöveteken is.

A négy korábban említett firenzei ötvös közül Dino di Montét 1403-ban regisztrálták a Por Santa Maria céhben, amelyhez hagyományosan az ötvösök tartoztak.²² Dino is vállalkozó volt, aki 1427 körül Marco di Bartolomeo Rusticivel alkotott egy társaságot.²³ A társaság Dino neve alatt működött, és minden bizonnyal több ötvöst is foglalkoztattak bedolgozói rendszerben.²⁴ Mint a legtöbb felkapott ötvös, saját műhelyt tartottak fenn a Via Vaccareccian, amelyet Baldinaccio di Catellino Infangatitól béreltek évi 21 firenzei aranyforintért.²⁵ Egy forrás tanúsága szerint Dino és Marco társasága a már korábban Matteo Scolari vásárlásaival kapcsolatban említett selyemszövetet előállító társaságtól szerzett be arany szálakkal szőtt selyemszöveteket.²⁶ Ez arra enged következtetni, hogy a társaság nemesfém díszítésű selyemtextíliákkal is kereskedhetett.

A szakirodalomnak csekély információi vannak magáról Dino di Montéről, de annál többet tudhatunk meg társáról, Marcoról, aki 1418-ban iratkozott be a Por Santa Maria céh tagjai közé.²⁷ Őt azon kevés firenzei ötvös között tarthatjuk számon, aki nevéhez több fennmaradt munkát is kötni lehet. Számos korabeli írás utalást találtak a kutatók a Marco Rustici által teljesített megrendelésekről, amelyek bizonyítják, hogy a mester többször alkalmazta a zománctechnikát az általa készített ötvöstárgyakon.²⁸ Ismertségét azonban nem ötvösműveinek, hanem az általa illusztrált kódexeknek köszönheti manapság.²⁹ Korai munkái között tartja számon a szakirodalom a nagy biztonsággal neki tulajdonítható Szent Ágoston élettörténetét vulgáris nyelven leíró kódex rajzait.³⁰ Szintén az ő nevéhez köthető a Firenzében őrzött ún. *Rustici-kódex* is, amely főként az ötvösnek

22 ASF Arte di Por Santa Maria 7. fol. 52r.

23 Marco di Bartolomeo ötvös bevallását ld. ASF Catasto 50. fol. 561r. Kiadva: Werner Cohn, „Un codice inedito con disegni di Marco di Bartolomeo Rustichi”, *Rivista d'Arte*, 32 (1957), 75-76.

24 ASF Arte della Lana 543. fol. 70r.

25 ASF Catasto 80. fol. 96r.

26 Erre információt szolgáltat a számos bejegyzés az egyik selyemre szakosodott társaság üzleti könyvében, amelyek tudósítanak a drága szövetek megrendelőinek személyéről is és nem utolsósorban tartalmazzák az áruk részletes leírását. A források arany szegéllyel díszített, finom kikészítésű zöld és vörös selyemszövetekről tesznek említést. „...Dino di Montuccio e chompagni horafi deono dare a di vii d'aprile per una setta verde chon due rami d'oro fine dolato ii che tolse Marcho suo chompagno dise toglione per Cresci di Lorenzo di Cresci fi. iii. E de dare a di detto per una setta chermusi chon tre rami d'oro fine tolse Marcho sopradetto per Cresci sopradetto. fi. iiiii...” AOI Estranei 188.fol.135r.

27 ASF Arte di Por Santa Mara 7. fol. 129v. Életére vonatkozóan információkat közöl Kahleen Olive, „The Codex Rustici and the Fifteenth-Century Florentine Artisan”, *Renaissance Studies*, 23 (2009) no. 5, 593-608.

28 Egyik 1453-as megrendelésében a következő olvasható: „Quattro candelieri di rame dorato con sei smalti l'uno nel pie e con lioncini”, Cohn, „Un codice”, 57-76.

29 Monika Dachs, „Ein neues Blatt aus dem Skizzenbuch des florentines Goldschmiedes Marco di Bartolomeo Rustichi”, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, XLII. (1983), 237-242. Sandra Weddle, „Saints in the City and Poets at the Gates: The Codex Rustici as a Devotional and Civic Chronicle”, in *Florence and Beyond. Culture, Society and Politics in Renaissance Italy: Essays in Honour of John M. Najemy*, ed. Daniel E. Bornstein, David S. Peterson (Toronto: CRRS, 2008), 179-194.

30 Az ebben található rajzok némelyike koncepciójában rokonítható több, a középkori Magyar Királyság területén található freskóval. Így ezek között kell megemlítenünk a csetneki templom északi hajójában található jelenetet, amely stílusban rokonítható Rustici azon rajzával, amely a Rómába érkező Szent Ágostont ábrázolja lóháton. Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Fondo Nazionale, II.1.112.

az 1440-es években a Szentföldre tett utazását tárgyalja, s a kutatás az ő alkotásának tartja mind a szövegek egy részét, mind pedig a benne található összes illusztrációt.³¹ Ezen túl, a firenzei templomokat tárgyaló részben Rustici részletesen bemutatja a Scolari család firenzei oratóriumát is, s egyben pár mondatban megemlékezik annak egyik alapítójáról, Andrea Scolari váradi püspökről is, aki Rustici szerint Filippo ispán úr rokona volt, aki „egész Magyarországot adminisztrálta és rendszeresen hadakozott a törökök ellen”. Talán Rustici nemcsak névről ismerhette Ozorai Pipót, hiszen a templomok leírásánál a Scolari volt az egyetlen család, akikre pár mondat erejéig kitér, s a magyar bárót nem a firenzei iratokban szokásos *Spanoként* nevezte, hanem a vulgáris

31 Biblioteca del Seminario Arcivescovile Maggiore, Firenze, Codice Rustici. A Rustici-kódex nem hozzáférhető eredetiben, ezért a teljes átiratot a Kathleen Olive által készített doktori disszertációban volt alkalmam átnézni azokkal a fényképekkel együtt, melyek az illusztrációkat tartalmazzák. Kathleen Olive, *Creation, Imitation, Fabrication: Renaissance self-fashioning in the Codex Rustici. Diplomatic edition of the Codex Rustici (ff. 1r-161v)*, Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Department of Italian Studies (The University of Sydney, 2004).

szövegekben talán egyáltalán nem alkalmazott *Ispanne* szót használta. Ezek az adatok egyértelműen arra engednek következtetni, hogy a korabeli Firenze egyik vezető ötvösműhelyének mesterei jól ismerték a Scolari család tagjait, akiknek megrendeléseket is teljesítettek.

A többi ötvösműhely tekintetében, akik Baldinaccio Infangattitól bérelték műhelyüket, valamivel kevesebb információ áll rendelkezésre. A Marco és Dino működtette bottega szomszédságában találjuk Giovanni di Bandino

32 ASF Catasto 80. fol. 96r.

ötvösét is, aki évi 18 forintot fizetett műhelye használatáért.³²

Őt 1367-ben vették fel az Arte di Por Santa Maria tagjai közé, mint a San Jacopo Sopr'Arno parókiához tartozó polgárt, aki Filippo di Rinieri Scolari, Andrea Scolari püspök már említett unokaöccsének

33 ASF Arte di Por Santa Maria 7. fol. 9r.

szomszédságában élt.³³ Sajnos működését a csekély számú információ és a szakirodalom ezirányú hiányosságai miatt lehetetlen felvázolni.

Ugyanígy elenyésző számú levéltári forrás került napvilágra Michele di Zazzi (Sezi) életútjáról is. Annyi tudható az ötvösről csupán, hogy az 1427-ben a firenzei adóösszeírás szerint adószói között találjuk a tizzanói Santo Stefano templom plébánosát is, amelynek patrónusai a birtokos

34 ASF Catasto 69. fol. 171r.

Matteo Scolari és családja voltak.³⁴ A néhány szórványos adat, amelyet ismerünk Michele di Zazzival kapcsolatban, arra enged következtetni, hogy az ő társasága is készített nemesfémekkel szőtt textíliákat.³⁵

35 Két feljegyzés szerint az említett ötvös többször selymet vásárolt az 1420-as években a megrendelői számára AOI Estranei 188. fol. 50r, 145r.

36 Elena Capretti, *Brunelleschi* (Firenze: Giunti, 2003), 11. Filippo di ser Brunelleschit 1398-ban vették fel az Arte di Por Santa Mariába, mint ötvöst, ld. Eugenio Battisti, *Filippo Brunelleschi* (Milano: Electa, 1989), 329. Filippo di ser Brunellesco adóbevallása nem árul el semmit az említett ötvösökkel tartott kapcsolatáról. ASF Catasto 53. fol. 81or.

Szintén csekély információ áll rendelkezésünkre Piero di Giovannióról. Annyi bizonyos, hogy 1400–1401-ben a pistoiái katedrális számára készített, Szent Jakabnak dedikált ezüstoltáron dolgozott társával, Lunardo di Mazzeo di Duccioval. Az említett műhelyben találjuk ekkor az ifjú Filippo di ser Brunellesco Lippit (Brunelleschi) mint segédet, aki az oltárhoz Jeremiás, valamint Izaiás próféta büszteit, továbbá Szent Ágoston és Szent János evangélista alakjait készítette el.³⁶

A kevés adat ellenére állítható, hogy néhány, a korszakban jelentősnek mondható firenzei ötvösműhely több szálon is kapcsolódott a Scolari családhoz és nekik megrendeléseket teljesítettek. Elképzelhető továbbá az is, hogy Ozorai Pipó és rokonai éppen az említett ötvösöktől hallhattak először a tehetséges Brunelleschiről vagy barátjáról, Manetto di Jacopo Ammanatiniról. Előbbi a firenzei Scolari-oratórium, amíg az utóbbi feltételezhetően az ozorai vár építésében játszott szerepet.³⁷

TÁRGYI EMLÉKEK

Néhány esetben leírásból ismert tárgyak, valamint fennmaradt tárgyi emlékek is köthetőek a Scolari családhoz. A kutatás Lorenzo Ghibertinek tulajdonítja a korabeli firenzei vidéken található Impruneta Szűz Mária titulusú temploma számára 1425 körül készült körmeneti keresztet, amely fa alapon részben cizellált ezüstlemezzel és zománccal borított és részben aranyozott, Krisztus alakja pedig öntött ezüstből van.³⁸ Impruneta a Buondelmonti nemzetség – amelyből a Scolari család is eredeztette magát – ősi birtoka volt. Tagjai közül kerültek ki több évszázadon keresztül a templom esperesei és patrónusai. A Szűz Mária templom a környék leghíresebb búcsújáró helye volt, népszerűségét a csodatevő Szűz Mária-képnek köszönhetette.³⁹ A Scolari nemzetség és az imprunetai templom kapcsolatát mutatja, hogy kora újkori legendák szerint Ozorai Pipó adományozta azt a Szent Kereszt ereklyetartót is a templomnak, amely azóta elveszett, de rajzát egy 17. századi levél megőrizte számunkra.⁴⁰

A Scolari család számára készített firenzei ötvöstárgyak gazdagságáról Matteo Scolari korábban már említett 1425. március 24-én, egy korábbi végrendelet kiegészítéseként keletkezett rövid inventáriumára nyújthat némi képet. Az iratot, amely a kereskedő Borgo degli Albizzin található palotájának nemesfém berendezései felsorolását tartalmazza, a kutatás Balogh Jolánnak köszönhetően egy későbbi másolatból ismerte, amely a Firenzei Apátság (*Badia Fiorentina*) gyűjteményében maradt fenn.⁴¹ Eredeti je Cristofano di Andrea della Terina jegyző iktatófüzetében olvasható.⁴²

Az összeírás aranyozott ezüst és ezüst asztalneműket és ékszereket tartalmaz. Ezek közül valószínűleg értékében és megmunkálásában is kiemelkedett a Dino di Monte által készített édességtartó nagyobb méretű ládika, amelyet a Scolari család címere díszített.⁴³ Utána egy nagyméretű

37 Az Ozorára látogató firenzei követ egy vasból készült borospalackot kapott Manettótól ajándékba, amely talán azt hivatott jelezni, hogy értett a fémmegmunkálás mesterségéhez: „...ebbi dal Grasso, uno fiasco di ferro per vino...” *Commissioni*, doc. 567. 590. Manetto Ammanatiniról ld. Prajda Katalin, „Manetto di Jacopo Ammanatini: Ozorai Pipó építész és a firenzei asztalosság”, in *Várak nyomában: Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*, ed. Domokos György, Kovács Gyöngyi, Mordovin Maxim, Terei György (Budapest: Castrum Bene, 2011), 201-206.

38 Rosanna Caterina Proto Pisani, „Il tesoro: Gli Argenti”, in *Il Museo di Santa Maria all’Impruneta*, ed. Rosana Caterina Proto Pisani (Firenze: Conti Tipocolor Arti Grafiche, 1996), 62.

39 Fedeles Tamás, Prajda Katalin, „Ő olyan vallásosan, szokásaiban és életmódjában olyan mértéktartóan élt: Adalékok Filippo Scolari és családja vallásosságához”, *Történelmi Szemle* (megjelenés alatt)

40 Rossella Tarchi, „Una lettera di Maria Maddalena d’Austria sulla reliquia della Santa Croce in S. Maria Impruneta”, *Rivista d’Arte* (1989), 159-163.

41 A másolat az 1424-es végrendelet részeként közli. ASF Corp. Rel. Sopp. 78. 326. fol. 276r.

42 A két változat tartalmi szempontból teljesen megegyezik, formailag csupán annyi az eltérés, hogy míg az eredetiben arab számokkal írták az összegeket, addig a másolatban minden számot betűvel átírva találunk. ASF Notarile Antecosimiano 5814. fol. 34v.

43 Ez az egyetlen tárgy az inventáriumban, amelynek készítőjét megnevezi a forrás, feltehetőleg ezzel is kiemelve annak értékét.

fnoman megmunkált ezüstöv következik az inventáriumban, amely gyakori viselet volt a firenzei kereskedők körében, s általában egy céhcímer is helyet kapott rajtuk.⁴⁴ Két aranyozott, fedeles ezüstkupa is szerepel az

44 A különböző övek viseletével kapcsolatban ld. Carole Collier Frick, *Dressing Renaissance Florence: Families, Fortunes and Fine Clothing* (Baltimore: Hopkins University Press, 2005)

45 A korszak firenzei lakáskultúrájára vonatkozóan ld. James R. Lindow. „For Use and Display: Selected Furnishings and Domestic Goods in Fifteenth-Century Florentine Interiors”, *Renaissance Studies*, 19 (November 2005) no. 5, 634-646.

46 A női ékszer vonatkozásában ld. Katalin Prajda, „The Coat of Arms in Fra Filippo Lippi's Portrait of a Woman with a Man at a Casement”, *Metropolitan Museum Journal*, 2013 (48), 73-80.

összeírásban, amelyeken szintén látható volt a családi címer. Nem különben azon a két kancsón és egy mosdótálon, amelyek kapcsán külön kihangsúlyozták, hogy „fehér ezüsből” készültek, tehát aranyozás nélküli tárgyak voltak. Ezek után következik a különböző asztalneműk felsorolása: tizenkét csésze, nyolc kisebb címeres csésze, hat tányér címerrel díszítve és három anélkül, továbbá négy darab kisebb tányér.⁴⁵ Mindezek mellett két ékszert tartalmaz az inventárium: a Matteo Scolari által használt darabot egy arany fibula díszítette, egy darab sárgás fényű rubinnal, összesen 190 forint értékben. Felesége, Piera di Catellino Infangati által viselt másik ékszert három sárgás fényű rubin és három gyöngy gazdagította, összesen háromszáz firenzei aranyforint értékben. Ez utóbbi feltételezhetően egy mellrészre tűzhető díszes kapocs volt, amely a New York-i Metropolitan Museumban őrzött Fra Filippo Lippi portrén szereplő női alak ruháján látható ékszerhez hasonló darab lehetett.⁴⁶

Az inventáriumban felsorolt tárgyakon túl érdemes itt néhány szóban kitérni azokra a korabeli magyarországi ötvöstárgyakra, amelyek esetlegesen a firenzei kereskedők működéséhez kapcsolhatók. Így stiláris megfontolások alapján az egyik legkorábbi hazai sodronyzománc emlékként tartjuk számon a Szent László hermát Váradról. Egy lehetséges *terminus post* és egy *terminus ante quem* alapján 1406 és 1443 közöttre teszik a kutatók a készítését, a legnagyobb valószínűséggel Zsigmond uralkodása idejére, kihangsúlyozva egyrészt a korabeli viseletkultúrával rokonítható jegyeit, másrészt a budavári szoborleletek vagy esetleg Pisanello Zsigmond portréjával összefüggő stiláris rokonságot. Zsigmond király Váradot jelölte meg temetkezési helyéül, amely egyértelműen az uralkodó által pártolt Szent László kultusszal hozható kapcsolatba.⁴⁷ Marosi Ernő véleménye szerint a hermát stilárisan párizsi

47 Balogh Jolán, *Varadinum: Várad vára* (Budapest: Akadémiai, 1982), I. 26.

ötvösművekkel érdemes rokonítani, s felvetette a tárgy esetleges kapcsolatát Zsigmond azon törekvéssel, hogy Budán francia mesterek jelenlétével egy ötvösközpontot hozzon létre. Készítését pedig, mindezek figyelembevételével, az 1420-as évekre teszi. Ugyanakkor ő volt az, aki hangsúlyozta, hogy a lokális erdélyi összefüggések helyett az *udvari ötvösség kontextusában* keresendő a tárgy helye, ezzel is nyomatékosítva annak magas technikai színvonalát.⁴⁸

48 Marosi Ernő, „Reformatio Sigismundi: Művészet és politikai reprezentáció Luxemburgi Zsigmond környezetében”, in *Sigismundus rex et imperator*, 35.

Annak ellenére, hogy a hermán alkalmazott sodronyzománc technika több kutató véleménye szerint is valószínűleg Észak-Itáliából érkezett a Magyar Királyságba, csupán Kiss Etele vetette fel annak lehetőségét, hogy a

firenzei kereskedők közvetítőként szerepet játszhattak meghonosításában. A herma feltételezhető készítésének időszakában, már 1408-tól Andrea Scolari volt a kinevezett váradi püspök egészen 1426-ban bekövetkezett haláláig, s így talán neki és családjának szerepe lehetett a herma megrendelésében és/vagy a sodronyzománc technika meghonosításában.⁴⁹ Andrea püspök, aki szintén rendelkezett nemesfémekből készült berendezési tárgyakkal, számos adománnyal gazdagította a váradi és Várad környéki egyházi létesítményeket, s Szent László kultuszának is támogatója volt.⁵⁰ Unokatestvére, Ozorai Pipó, szintén egyik fontos patrónusa volt a Szent László kultusznak, amelyet az ozorai vár kápolnájában feltárt freskótöredékek a szentet ábrázoló részletei is alátámasztanak.⁵¹

Stiláris megfontolások alapján Kiss Etele a vízaknai református templomból előkerült, a 14. század második felére datált kehellyel kapcsolatban írta, hogy az a „magyar bányakincs hasznosításában fontos szerepet játszó firenzei kereskedők” működésnek eredménye lehet, akik, amint a tanulmányban olvashattuk, a Zsigmond-korban, a Scolari családnak köszönhetően jutottak hangsúlyos szerephez.⁵²

ÖSSZEGZÉS

Nem állíthatjuk az eddig előkerült írásos források alapján, hogy a Magyar Királyságot elárasztották a firenzei ötvöstárgyak a Zsigmond-kor folyamán, sem azt, hogy ezekből bármi az utókorra maradt. Ugyanakkor a dokumentumok rávilágítanak arra, hogy több firenzei kereskedő exportált feldolgozásra váró nemesfémeket, aranyat és ezüstöt a Magyar Királyságból az Itáliai-félszigetre. Közülük a Scolari családnak ebben meghatározó szerep jutott. Ők Firenzében olyan szövet- és ötvöstársaságokkal tartottak fenn szoros üzleti kapcsolatot, akik nemesfémeket használtak termékeik előállításához. Kézenfekvő arra gondolni, hogy az így elkészült luxustárgyak olyan társadalmi csoportokat szólítottak meg, amelyhez Ozorai Pipó is tartozott. Így nagyon valószínű, hogy számos, a zománctechnikát is alkalmazó firenzei mester ötvösműhelyéből kikerült árut és nemesfémszalakkal szőtt textíliát szállítottak helyi kereskedők a Magyar Királyságba, például Zsigmond budai udvarába vagy más, általa vagy a Scolari család által patronált kegyhelyekre is. Az sem elképzelhetetlen, hogy a Scolari összeköttetései révén a fémmegmunkáláshoz értő mesterek is érkeztek volna a Királyságba, akik magukkal hozták technikai tudásukat.⁵³

49 „...az új sodronyzománcos technika egyik, Budától független központja is kialakulhatott Váradon, melynek meghonosításában közrejátszottak a város olasz püspöke, Andrea Scolari (1409–1426) itáliai kapcsolatai is.” Kiss, „A sodronyzománc kezdetei”, 281.

50 Balogh Jolán tévesen Andera Scolari donációjával hozta összefüggésbe azt az – általa csak fényképről ismert – ezüstkannát, amelyet ma is a zágrábi Székesegyházi Kincstár őriz. Az ötvösmű Thúsz Osvát zágrábi püspök adománya és a 15. század végén készült délnémet munka. Balogh, „Andrea Scolari”, 179–180. Jiří Fajt ed., *Europa Jagellonica 1386-1572: Art and Culture in Central Europe under the Jagellonian Dynasty* (Kutná Hora 2012), Kat. II.131., 184. (Köszönet Kis Erikának a hivatkozásért.) Andrea lenyomatból ismert püspöki pecsétjében Szent László alakját fedezhetjük fel. Balogh, *Varadinum*, 27–28.

51 Feld István, „Az ozorai várkastély története”, Műemlékvédelem, 47 (2003) no. 1, 1–13.

52 Kiss Etele, „Kehely Kat. No. 1.22.”, in *Sigismundus rex et imperator*, 104.

53 Korábban sienai ötvösök már dolgoztak a Magyar Királyságban, s későbbi forrásokban is van itáliai mesterek jelenlétére adat. Például egy 16. századi – feltételezhetően firenzei – nemesfémek megmunkálásáról szóló traktátusban az ismeretlen szerző leírást készített arról, hogy miként finomítottak aranyat a Magyar Királyságban. Ebben hivatkozott egy Recco nevezetű – valószínűleg szintén firenzei – ötvösre aki hazatérve útjáról, részletesen beszámolt a magyarországi mesterek által alkalmazott technikáról. „Ricordanza che ti disse, Recco quando tornò di Ungharia che tenevano uno che gli davano fiorini 200 l'anno e haveva a fregar' l'oro...” Velence, Biblioteca Nazionale Marciana, Manoscritti, Codici Italiani, Classe IV. 47 (5365), 112r-v. Kiadva: Chiara Marini, *Due trattati di metallurgia della Biblioteca Marciana di Venezia. Tecniche di estrazione e raffinamento dei metalli tra XV e XVI secolo* (Galatina: Mario Congedo, 2007), 188.

Ezért a tanulmányban felvázolt történeti háttér figyelembevételével érdemes lenne a kérdést művészettörténeti szempontból is részletesebben megvizsgálni, hangsúlyt fektetve a lehetséges stiláris kapcsolatokra a magyarországi és a firenzei korabeli ötvösmunkák és nemesfémekkel szőtt textíliák között.

FÜGGELÉK:

Inventárium a Matteo di Stefano Scolari palotájában 1425-ben megtalálható nemesfém tárgyakról:

- Una confecteria grande con l'arme degli Scholari la quale fece Dino orafo
- Una cintola grande d'ariento casciano
- Due gobbelletti d'ariento dorati col coperchio et con l'arme
- Due miscirobbe bianche d'ariento con l'arme degli Scholari
- Uno bacino d'ariento bianco con l'arme
- Dodici schodelle d'ariento bianco
- Otto scodellini d'ariento bianco con l'arme
- Sei piattegli d'ariento bianco con l'arme
- Tre piattegli d'ariento un pocho minori senza arme
- Quatro piattelletti d'ariento
- Due gioielli l'uno a uso di messer Matheo con fibietta d'oro et uno balascio di valuta di fiorini centonovanta
- Et l'altro a uso di madonna con tre balasci e ttre perle di valuta di fiorini trecento